

ВІДГУК

**офіційного опонента на дисертацію Карівця Ігоря Володимировича
«Повсякдення у просторі соціально-філософської рефлексії: теорії,
елементи та принципи дослідження», що представлена до захисту на
здобуття наукового ступеня доктора філософських наук за спеціальністю
09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії**

Актуальність дисертаційної роботи Карівця Ігоря Володимировича «Повсякдення у просторі соціально-філософської рефлексії: теорії, елементи та принципи дослідження» обумовлена необхідністю комплексного теоретико-методологічного осмислення феномену повсякдення соціального суб'єкта взагалі, виявлення його сутності та змісту, і особливостей становлення повсякдення. Підкреслюю, що сучасні соціокультурні трансформаційні процеси пред'являють особливі вимоги до якісних характеристик повсякдення, оскільки стан соціокультурного транзиту є проблемним для соціальних суб'єктів. Актуальність практичного рішення проблем повсякдення в умовах сучасних соціокультурних трансформацій висуває вимогу активного пошуку історично нових самоідентифікацій у повсякденні для народів світу і народу України зокрема. Тому необхідне всебічне дослідження проблем повсякдення з позицій соціально-філософської теорії.

Актуальність напрямку дослідження, обраного дисертантом, його недостатня розробленість у вітчизняній та закордонній філософській літературі, невідкладна необхідність систематизації та філософського узагальнення вже відомих розробок в аналізі теоретичних проблем повсякденності, що подані різними галузями соціогуманітарного знання, а також теоретична і практична значимість даної проблематики і визначили вибір об'єкта, предмета, мети, задач, методів і логіки дисертаційного дослідження, що розглядається.

Дисертація Карівця Ігоря Володимировича складається із вступу, чотирьох розділів, шістнадцяти підрозділів, висновків і бібліографії.

У першому розділі «Теоретично-методологічні підвалини соціально-філософського дослідження повсякдення» розглядається концептуалізація та тематизація поняття повсякдення у його історичній ретроспективі. Аналізується логіка появи такої форми життя людини, як повсякдення. Дисертант справедливо стверджує, що у давні часи, коли панувало міфологічне сприйняття, проблема повсякдення не могла виникнути (с. 25). Перші філософи усвідомили наслідки занепаду спільного міфу. У них повсякдення ще не концептуалізовано, але присутнє розуміння поточного життя як поверхового і суперечливого, далекого від Буття (с. 30). У середньовічній філософії тема повсякдення не підіймається. З початком Нового часу індивід ставав все більш ізольованим та замкнутим на своєму «Я». У ХХ ст. повсякдення як певна сфера, де людина реалізується, вперше стає теоретичним концептом у феноменології, екзистенціалізмі, філософії діалогу, соціальній феноменології тощо. Аналізуючи методи, підходи та принципи дослідження повсякдення попередниками, дисертант стверджує, що для кращого розуміння повсякдення у всіх його проявах та на усіх рівнях, найкраще застосовувати комплексну методологію, що включає трансцендентальний, феноменологічний, герменевтичний методи, а також метод деконструкції (с. 44). Крім цих основних методів у даній роботі були використані наступні підходи для кращого розуміння повсякдення: етимологічно-семантичний, структурний, структурно-функціональний, екзистенціальний, ситуативний, фреймовий, ігровий, постнекласичний (С. 58-73). Ті чи інші теорії повсякдення, які розглядаються у даному дослідженні, спираються і на певні принципи. Крім принципу діалогічності, в даному дисертаційному дослідженні застосовано принципи включеності, цілісності, компліментарності, модифікованого або поміркованого детермінізму, єдності та взаємодії протилежностей, розвитку/становлення, діалектично-критичний (с. 74). Кожен із зазначених принципів працює у

відповідних теоріях повсякдення. Висновки першого розділу зокрема показують, що сучасне соціальне буття людини розглядається не в категоріях теоретичної соціології, а в категоріях повсякденного життя людей, які потребують витлумачення та розуміння.

У другому розділі «Структура повсякдення та його елементи» проаналізовано елементи структури повсякдення, обґрунтовано їхній вибір та показана їхня функціональна залежність. У розвинутих теоріях повсякдення виявлено такі його елементи: тіло, час, повторення, звичка, дім та інші люди (с. 83). Також подано авторське бачення суті елементів та самої структури повсякдення, а саме, виділені елементи повсякдення належать до його взаємопов'язаних рівнів: просторового (тіло, дім), часового (повторення), соціально-психологічного (звичка, я, інший, інші люди) (с. 88). Розглядається взаємопов'язаність тіла і часу. Дисертант справедливо стверджує, що саме тіло визначає місце людини у повсякденні. Проводиться цікавий та детальний екскурс у філософію тіла, висвітлюється філософія тіла Ф. Ніцше, М. Фуко, Ж. Дельоза та Ж.-П. Сартра (С. 88-95). Наголошується на тому, що поняття «тіло» є багатозначним. Дисертантом ґрунтовно проаналізовано феноменологію тіла М. Мерло-Понті («Я» – це «живе тіло», або «тіло-суб'єкт»). Далі стверджується, що існування людини визначається існуванням її тіла у певному місці та часі. Відзначається важливість і складність дослідження проблеми «повторення» і «звички». Розглядається архетип місця проживання – «дім». Розглядається такий елемент повсякдення, як «Інші». Ставиться питання про те, яке місце займає самість («Я») у житті людей та яке її значення для повсякдення. Дисертант вважає необхідним децентралізувати «Я», як певний центр інтенціональної активності, аби відкритися назустріч Іншому та іншим (с. 161). Висновки другого розділу показують, що творцями структури повсякденності є самі люди, які своєю діяльністю відтворюють і підтримують існування цієї повсякденної структури.

У третьому розділі «Основні наголоси у дослідженні повсякдення» запроваджується метаметодологічний рівень дослідження повсякдення. Для цього розглянуто, як трансцендентальний і феноменологічний методи працюють на створення цього типу теорій повсякдення (Е. Гусерль, А. Шюц, Ю. Габермас, Г. Мід, Ж.-П. Сартр, М. Гайдегер), а також різноманітні теорії глузду повсякдення (від шотландської школи здорового глузду і до сучасних вчених), та значення життєвіту і глузду у феноменологічній соціології А. Шюца. Ґрунтовно проаналізовано теорію габітусу П. Бурдьє, як теорію оповсякденення життєвого світу людини. Аналізується поняття «фрейму», яке було введено у дослідження повсякдення І. Гофманом. Ставиться питання про метафізику повсякдення як «вищу реальність» (Дж. Р. Серль). Аналізується критика повсякдення з позицій сучасних марксистів та неомарксистів, сюрреалістів та ситуаціоністів (Т. Адорно, М. Горкгаймер, Г. Маркузе, А. Лефевр, Гі Дебор, Ж.-П. Сартр, К. Ясперс, П. Рікер). Розглядається новий для дослідження повсякдення вимір: містично-релігійний (С. 247-256). Вперше в межах української соціально-філософської думки аналізується внесок «вчення» Дж. Крішнамурті у подолання повсякденного відчуження (С. 274-284). Актуалізується значення дива для трансформації повсякдення (Т. М. Дранге, Дж. Нікель, З. Міколейко, Т. Мур). Дисертант звертається до призабутого поняття «споглядання» та його ролі у наданні повсякденню дивовижності (С. 294-305). Дисертант аналізує теологічно-феноменологічний доробок сучасних філософів Ж.-Л. Маріона та Дж. П. Мануссакіса. Висновки третього розділу концентруються навкруги ідеї, що повсякдення одночасно і звичне, і дивовижне, отже, на цих засадах можливий метаметодологічний рівень дослідження повсякдення.

У четвертому розділі «Динамічна рівновага повсякдення: соціальні наслідки» презентується авторська концепція повсякдення та аналізується динамічний аспект повсякдення, який пов'язаний з повсякденними практиками. Дисертант подає власну класифікацію повсякденних практик: онтичні (тілесно-орієнтовані) та онтологічні (духовно-орієнтовані) (с. 321).

Перші з них не ведуть до креативних змін, а лише до звичайних рутинних перемін. Другі здатні змінювати і вносити певну новизну в життя людей. Висвітлено суть цих практик, а також доведена можливість їхнього поєднання на основі принципу «доповнюваності» в повсякденній діяльності людей як суб'єктів дії (с. 339). Осмислюються повсякденні соціальні процеси онтики на основі онтологічних практик. Саме онтологічні практики стають синергетичними практиками, в яких поєднуються і трансформуються усі здібності та здатності людини, як фізичні й душевні, так і духовні. Розглядаються наслідки синергетичного підходу до повсякдення і його суб'єктів. Дисертант пропонує постнекласичне тлумачення суб'єкта повсякдення (с. 360). Йтиметься про синергійно-динамічний суб'єкт, що перебуває у самоствановленні та саморозвитку, будучи включеним у повсякдення. Синергійність суб'єкта полягає в тому, що він комунікує з усім Цілим суцям. Постнекласичний синергійний суб'єкт є полісуб'єктом, що конституює полісуб'єктність. Висновки четвертого розділу синтезують головну думку: соціальні зміни на повсякденному рівні мають синергетичний характер; людина повинна навчитися створювати нове у світі, котрий є відкритим та нелінійним.

«Висновки» всієї дисертації впливають зі змісту роботи та відповідають окресленим завданням дослідження, переконливо аргументовані та закономірні. Корпус «висновків» створює загальний малюнок авторської теоретичної моделі повсякдення.

Дисертаційне дослідження І. В. Карівця має низку переваг, серед яких: актуальність теми, жива літературна мова, обізнаність автора в досліджуваній темі, новизна одержаних результатів. Проблеми, розглянуті в дисертації, є актуальними, оскільки дуже гостро постали перед сучасною Україною в контексті пошуку не тільки глобальної стратегії самовизначення, але й тактики повсякденності. Поставлена автором мета дослідження, вважаю, була успішно реалізована.

У цілому позитивна оцінка дисертації не знімає деяких зауважень та побажань, які могли б сприяти глибшому осягненню проблем теорії повсякдення.

1. В тексті дисертації використовуються концепти «інтенціональність» і «переживання», однак відсутній їх аналіз (критика) на предмет їх адекватності для проблеми, що розглядається. І зовсім немає згадування в тексті дисертації контекстуального теоретичним проблемам повсякденності концепта «квалія».

2. Дисертантом у дослідженні вводиться неологізм «неінтенціональна свідомість», «всеохопна свідомість», або «свідомість свідомості повсякдення» (с. 58), однак в тексті дисертації небагато пояснюючих моментів змісту цього неологізму.

3. В пафосі дисертанта започаткувати метатеоретичне дослідження повсякдення з метою створення його метатеорії (див., наприклад, с. 377) домінує, як здається, моральна складова. І якщо виконати вимогу нередукціонізму такої метатеорії, як це пропонується дисертантом, то доведеться, мабуть, винайти новий філософський концепт, що керує схематикою такої теорії, тобто необхідно відповісти на питання «як можлива така метатеорія?».

4. У «Висновках» дисертації було б бажано намітити перспективи подальшої розробки дисертантом проблеми повсякденності в соціально-філософському дискурсі.

Незважаючи на це, слід визнати, що дисертаційна робота Карівця Ігоря Володимировича є самостійним і структурно завершеним дослідженням, яке виконано на високому науковому рівні, з використанням сучасних методів досліджень. Тема роботи актуальна, достовірність результатів переконливо доведено, одержані результати є новими і мають наукову та практичну цінність для соціальної філософії та філософії історії.

Обґрунтованість та вірогідність отриманих наукових результатів підтверджена історіографією дослідження, публікацією результатів

дослідження у одноосібній монографії, у колективній монографії, 25 наукових одноосібних статтях у фахових виданнях з хорошою географією публікацій, що повністю відбивають зміст дисертації, а також апробацією основних положень дисертації на численних фахових наукових конференціях, в першу чергу міжнародних.

Зміст автореферату адекватний змісту дисертації. Оформлення дисертаційної роботи в цілому відповідає вимогам, які пред'являє МОН України до подібного роду кваліфікаційних робіт.

Таким чином, за рівнем, науковою значимістю, обсягом, спрямованістю дисертаційна робота Карівця Ігоря Володимировича повністю відповідає вимогам МОН України щодо докторських дисертацій, а автор заслуговує присвоєння наукового ступеня доктора філософських наук зі спеціальності 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії.

Офіційний опонент:

**доктор філософських наук, доцент,
професор кафедри філософії
Національного аерокосмічного університету
імені М. Є. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут»**

В. О. Чернієнко

Підпис Чернієнка В. О. засвідчую:

**Секретар Вченої ради, професор
Національного аерокосмічного університету
імені М. Є. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут»**

Т. П. Цепляєва

21.09.2015р.